

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор” по Професионално направление 3.2. Психология (Трудова, организационна и икономическа психология) на Nour Hazim Sa’ad Aldin Alsaraj, свободен докторант към катедра „Социална, организационна, клинична и педагогическа психология”, СУ „Св. Климент Охридски”

Тема на дисертацията: Cultural Competence and Integration of Arab Women into European Sociocultural and Organizational Context

Изготвил рецензията: проф. дн. Ергюл Таир, департамент „Психология“, Институт за изследване на населението и човека – Българска академия на науките

Основание за представяне на рецензията: Заповед №РД-38-261 от 27.05.2025 г. на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски” за назначаване на Научно жури

Обща характеристика и оценка на представения дисертационен труд

Дисертационният труд на Нур Хазим Саад Алдин Алсараж представя научно-изследователски проект, проследяващ културната компетентност и интеграцията на жени от арабски произход в европейския социокултурен и организационен контекст. Актуалността на темата е безспорна в контекста на съвременната действителност, в която миграцията – икономическа, политическа, военна, религиозна и др., е част от предизвикателствата, пред които е изправена европейската общност. Сложният и многопластов процес на интеграцията предоставя широко поле за проучване на различни аспекти, като настоящата дисертация дава своя принос в попълването на теоретичните и емпиричните знания относно личностните, социалните и културните измерения на този процес, фокусирайки се върху интеграцията на жени от арабски произход в България, Турция и Великобритания.

Дисертацията е построена върху ясна концептуална основа, като в структурно отношение текстът е представен чрез увод, три глави, заключение и библиографска справка, разположени върху общ обем от 251 страници, от които 236 страници основен текст. Дисертацията съдържа 51 таблици и 42 фигури, значителна част от които илюстрират получените резултати. Използваната литература включва 147 източника на английски език, релевантни на изследваната проблематика.

Теоретичната част на изследването е обстойно разработена в първата глава на дисертацията. Представени са същността и основните фактори, които обуславят арабската култура. Акцент се поставя върху ценностите и отношението към жените, като се обрисуват

и основните моменти в арабската миграция към Европа. Специално внимание се отделя на теоретичните подходи и процесите, които обуславят интеркултурната адаптация, като се извеждат факторите, които я определят. Прави се разграничение между акултурация и адаптация, като се формулират основните предизвикателства пред интеграцията на жените от арабски произход. Разгледани са спецификите в трудовата интеграция на жените на пазара на труда, като се очертават някои възможности за повишаване на ефективността на този процес. Очертават се различията между социокултурната и психологическата адаптация, като се акцентира върху предиктивната роля на личностните черти за интеграцията. Подробно се разглежда влиянието на редица психологически конструкти – лична ефективност, резилиънс, социална и емоционална интелигентност в интеграционния процес. Последната част на първа глава е посветена на психичното здраве и благополучието на жените с арабски произход. Представени са детерминантите на психичното здраве, определящи интеграцията на жените, като цяло и на пазара на труда в частност. Изложени са основните измерения в удовлетвореността от живота на жените с арабски мигрантски произход в европейски контекст. Направеният теоретичен обзор е задълбочен и обширен, като свидетелства за познанията на Нур Хазим Саад Алдин Алсараж в изследвания проблем.

Втора глава представя дизайна и методологията на изследването. Ясно са формулирани целта и трите основни хипотези на изследването. Първата хипотеза проучва различията в социокултурната адаптация и културната компетентност на жените с мигрантски произход в България, Турция и Великобритания. Втората хипотеза оценява влиянието на личностните характеристики, измерени чрез личната ефективност (self-efficacy) и устойчивостта (resilience) върху социокултурната адаптация на жените имигрантки от трите страни. Третата хипотеза проучва влиянието на културната компетентност и социокултурната адаптация върху благополучието на изследваните жени.

Представени са социодемографските характеристики на две извадки, като пилотната е от 2019 година и включва 45 жени с арабски имигрантски произход. Извадката на дисертацията, реализирана през 2023 г. включва 300 жени с имигрантски произход, от които 118 в България, 98 в Турция и 84 във Великобритания. Част от жените са със статут на работещи, други са бежанци, а трети пребивават с цел образование. Във възрастов план почти равномерно са разпределени в пет основни групи, започващи от 18 до 25 г., и до над

55 години. В зависимост от семейното положение се оформят отново почти равномерно три групи: семейни (32%), несемейни (36%) и вдовици (31%). Близко една трета от извадката (32%) са домакини, 29% са заети, а 39% работят онлайн. Равномерно се разпределят в зависимост от това дали носят хиджаб (34%), дали не носят (30%), или използват изцяло мюсюлманско облекло (35%). В извадката 62% нямат деца, а останалите се разпределят в групи с едно (11%), две (11%) до три и повече деца (16%).

Инструментите на изследването включват: 1) *Скала за културна компетентност* (Ward and Kennedy, 1999), проследяваща социалната и културна осведоменост, компетентност в средата и в междуличностните отношения; 2) *Скала за социокултурна адаптация* (SCAS-R) с фокус върху междуличностната комуникация, лични интереси и включеност в средата и др.; 3) *Скала за обща лична ефективност* (General Self-Efficacy Scale, Chen, Gully, and Eden, 2001), оценявани с помощта на пет степенна Ликертова скала; 4) *Скала за устойчивост* (The Conner-Davidson Resilience Scale (CD-RISC); 5) *Скала, измерваща благополучието* (The World Health Organization Well-Being Index (WHO-5) и 6) *Скалата за удовлетвореност от живота* (The Satisfaction with Life Scale, Pavot, Diener, 1993), оценявана с помощта на 7-степенна Ликертова скала. Представените психометричните показатели на използваните инструменти са напълно приемливи и покриват необходимите изисквания, за да гарантират надеждността и валидността на получените резултати.

Представените във втора глава методология и дизайн на изследването, наред с формулираните изследователски хипотези, са доказателство, че докторантката притежава не само теоретични познания, но и добра изследователска ориентация.

Статистическата обработката на резултатите е осъществена чрез честотен, дисперсионен, корелационен и регресионен анализ, както и анализ на надеждността на използваните инструменти, изложени в трета глава на дисертацията.

Оценка на научните и научно-приложните приноси

Мога да подчертая, че авторката на настоящата разработка е представила собствено емпирично изследване, което има своите несъмнени научни и научно-приложни достойнства. В научен план се разширява познанието за социокултурната и професионалната адаптация на жените с арабски произход. Получените резултати очертават

някои общи тенденции и специфични различия в социокултурната адаптация на изследваните жени от арабски произход. Например, не се установяват статистически значими различия в социокултурната им адаптация в зависимост от възрастта, семейния статус и страната, в която пребивават (България, Турция или Великобритания), но е налице значим ефект на работния им статус и в зависимост от това дали имат деца. Жените, които са домакини оценяват статистически значимо по-високо своите умения за междуличностна комуникация в сравнение с тези, които работят. Съответно, жените, които нямат деца оценяват по-високо своята екологична адаптация. Културната им компетентност не се различава статистически в зависимост от възрастта, страната, в която пребивават, работния им или семеен статус.

Изследваните жени от арабски произход не демонстрират статистически значими различия в своите личностни характеристики (лична ефективност и резилиънс) в зависимост от страната, в която пребивават, работния и семейния си статус, но представят такива в зависимост от възрастта. Устойчивостта им към различни стресиращи събития спада с възрастта. Удовлетвореността им от живота не се различава в зависимост от страната, в която пребивават, но благополучието на тези, които са в Турция е статистически значимо по-ниско в сравнение на тези, които пребивават в България и Великобритания. По-ниски равнища на благополучие декларират и жените, които са домакини и нямат трудов опит.

Установяват се статистически значими взаимовръзки между изследваните личностни характеристики и равнищата на социокултурна адаптация и културна компетентност на изследваните жени. Личната ефективност има слаби, но позитивни взаимовръзки с екологичната адаптация, а устойчивостта демонстрира умерени позитивни взаимовръзки с отделните измерения на културната компетентност. Проведените регресионни анализи установят, че междуличностната компетентност е значим предиктор на трудовата интеграция, като обяснява 17% от вариациите. Слаб, но значим ефект има и културната осъзнатост, която добавя още почти 2% към вариациите. Културната компетентност умерено (.38) съдейства за ангажираността с общността, обяснявайки близо 15% от вариациите. Културната компетентност и най-вече междуличностните умения (.46) съдействат за социокултурната адаптация, обяснявайки близо 20% от вариациите.

Получените резултати са обяснени в рамките на теориите за кроскултурната адаптация и наличните изследвания, отразявайки спецификата на изследваната извадка.

Могат да послужат в научно-приложен план при изготвянето на различни програми за успешната адаптация на жените с мигрантски произход в по-тесен професионален или в по-широк социокултурен контекст.

Оценка на автореферата и публикациите по дисертацията

Авторефератът е с обем от 43 страници (на английски език), отразяващи коректно цялостното съдържание на дисертационния труд. Докторантката е представила 4 публикации по темата на дисертацията, от които 3 самостоятелни и 1 в съавторство на английски език. Посочените публикации осигуряват публичност на разглеждания проблем пред академичната общност и напълно покриват минималните национални изисквания за придобиването на образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.2. Психология.

Заклучение

Представената от Нур Алсараж дисертацията е по актуална и социално значима тема. Налице са доказателства за способностите на докторантката да осъществи съдържателен теоретичен обзор, да планира и организира емпирично изследване, чиито резултати статистически коректно да обработи, представи и анализира. Считаю, че предложеният дисертационен труд отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България, на Правилника за неговото прилагане и на вътрешните нормативни документи на СУ „Св. Климент Охридски“ за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. Всичко това ми дава основание да дам своята положителна оценка за дисертацията и да предложа на уважаваемите членове на научното жури да присъдят на Нур Хазим Саад Алдин Алсараж образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.2. Психология (Трудова, организационна и икономическа психология).

18.06.2025 г.

Рецензент:

(проф. дн. Ергюл Таир)